

Міністерство освіти і науки України  
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка  
Педагогічний факультет  
Кафедра теорії та методик початкової освіти

Дипломна робота  
магістра

з теми: **«ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ  
ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НУШ»**

Виконала: студентка 2 курсу  
PO1-M22z групи  
спеціальності 013 Початкова освіта  
**Твердохліб Віта Вікторівна**

Керівник: **Дутко О. М.**,  
кандидат педагогічних наук, старший  
викладач

Рецензент: **Бабюк Т. Й.**,  
кандидат педагогічних наук, доцент

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП.....</b>	<b>3</b>
<b>РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ГОТОВНОСТІ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НУШ .....</b>	<b>7</b>
1.1 Аналіз проблеми формування в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності .....	7
1.2 Сутність і зміст базових понять дослідження .....	14
1.3 Нормативні та організаційні засади формування в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності в НУШ .....	21
<b>РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ГОТОВНОСТІ ДО ЕКОЛОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НУШ ....</b>	<b>35</b>
2.1 Дослідження сучасного стану сформованості в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності .....	35
2.2 Педагогічні умови формування в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності .....	45
2.3 Аналіз результатів експерименту та методичні рекомендації.....	55
<b>ВИСНОВКИ.....</b>	<b>60</b>
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ .....</b>	<b>63</b>
<b>ДОДАТКИ.....</b>	<b>70</b>

## ВСТУП

Політичні та економічні зміни, які відбуваються в Українській державі, потребують також і вдосконалення системи освіти, що має відповідати світовим стандартам задля входження до європейського простору та збалансованого розвитку суспільства. Варто зазначити, що Україна знаходиться на правильному шляху, адже після здобуття незалежності державою було здійснено ряд заходів, спрямованих на розвиток екологічної освіти: Закон України «Про освіту» (2016), Державна національна програма «Освіта» (Україна XXI століття) (1993), «Національна доктрина розвитку освіти» (2002), «Концепція екологічної освіти в Україні» (2001), «Концепція Нової Української Школи» (2016). Метою всіх зазначених нормативних документів є виховання особистості, розвиток її творчого потенціалу, формування гуманістичних цінностей особистості, де з урахуванням цього збалансований розвиток суспільства визначається одним із важливих аспектів демократичного поступу України.

Аналіз означеної проблеми засвідчив, що питання виховання дітей засобами природи представлене в історії педагогічної думки. Гуманістичні підходи до організації взаємодії дітей із довкіллям висвітлені у працях А. Дістервега, Я. Коменського, А. Макаренка, Й. Пестелоці, Ж.-Ж. Руссо, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського та ін.

Значний внесок у розроблення теоретичних та практичних аспектів екологічного виховання зробили такі науковці, як: В. Вербицький, А. Захлебний, І. Зверев, О. Колонькова, О. Пруцакова, Г. Пустовіт, В. Червонецький та інші.

У зв'язку з незбалансованим розвитком суспільства, що може привести до серйозних світових катаклізмів, які є загрозою знищення держави, постає необхідність у створенні балансу між природою та суспільством. Саме це завдання покладається на освіту.

У Державному стандарті початкової освіти (2018), однією з ключових компетентностей є екологічна компетентність, що передбачає усвідомлення основи екологічного природокористування, дотримання правил природоохоронної поведінки, ощадного використання природних ресурсів, розуміючи важливість збереження природи для сталого розвитку суспільства. Такий підхід сприяє самореалізації особистості учня в житті, його соціальній адаптації, конструктивній суспільній діяльності і є умовою формування громадянина України [18].

Таким чином, вирішення теоретичних і практичних завдань екологічного виховання учнів початкової школи зумовило вибір теми магістерської роботи: **«Формування готовності молодших школярів до екологічної діяльності в НУШ»**.

**Мета дослідження** – здійснити теоретичний аналіз формування готовності учнів початкової школи до екологічної діяльності, дослідити ефективність педагогічних умов реалізації цього процесу в початковій школі.

Відповідно до мети сформульовано **завдання дослідження**:

1. З'ясувати сучасний стан готовності учнів початкової школи до екологічної діяльності.
2. Визначити сутність і зміст базових понять дослідження «екологічна діяльність» та «готовність учнів початкової школи до екологічної діяльності».
3. Розробити та експериментально перевірити ефективність педагогічних умов формування готовності учнів початкової школи до екологічної діяльності в НУШ.
4. Проаналізувати результати експериментальної перевірки та розробити методичні рекомендації.

**Об'єктом дослідження** є процес формування в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності.

**Предметом дослідження** є педагогічні умови формування в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності в НУШ.

**Гіпотеза дослідження** ґрунтується на припущенні, що формування готовності учнів початкової школи до екологічної діяльності можливе за дотримання таких педагогічних умов, як:

- застосування у процесі навчання в початковій школі наочності: презентацій, відеофільмів і мультфільмів на екологічну тематику;
- проведення екологічних дослідів на навчальних заняттях у початковій школі;
- вироблення відповідних педагогічних умов формування в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності, які будуть ефективними в освітньому середовищі.

Відповідно до поставлених завдань виокремлено такі **методи науково-педагогічного дослідження**:

- **теоретичні**: аналіз нормативно-правових документів і психолого-педагогічної літератури з досліджуваної проблеми; порівняння, узагальнення та систематизація теоретичних даних із метою конкретизації особливостей екологічного виховання та екологічної діяльності;
- **емпіричні**: психолого-педагогічне спостереження, бесіди з дітьми та педагогами, анкетування, тестування, педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи);
- **математично-статистичні**: порівняння абсолютних і відносних показників, встановлення їх динаміки, математичні обчислення – для підведення підсумків педагогічного експерименту.

**Теоретичне значення одержаних результатів** полягає у тому, що в роботі сформовано та визначено теоретичну сутність і зміст інтегрованого поняття «готовність учнів початкової школи до екологічної діяльності», яке ми тлумачимо як певний результат інтегрованої підготовки учнів та їхню готовність до екологічної діяльності, враховуючи вікові та індивідуальні особливості, здібності та досвід; визначено та розроблено ефективні педагогічні умови, що охоплюють організаційні форми (тематичні ранкові кола, дидактичні ігри, інтегровані тематичні дні), які стануть у нагоді

вчителю початкової школи у процесі формування в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності.

**Практична значущість** одержаних результатів дослідження полягає в розширенні екологічної компетентності учнів початкової школи шляхом розроблення нових й вдосконалення існуючих педагогічних умов з урахуванням сучасних вимог і потреб суспільства, громади, організації екологічного освітнього середовища, формування екологічно спрямованої особистості учня початкової школи та його готовності до екологічної діяльності.

**База дослідження.** Рихтівська гімназія Кам'янець-Подільської міської ради Хмельницької області.

**Апробація результатів дослідження.** Результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри теорії та методик початкової освіти Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2022-2023 рр.) та представлено на міжнародних, всеукраїнських і регіональних конференціях.

#### **Публікації.**

Твердохліб Віта. Нормативно-організаційні засади формування в учнів початкових класів готовності до екологічної діяльності в Новій українській школі // Збірник наукових праць студентів і магістрантів педагогічного факультету Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка ; педагогічний факультет ; [відпов. секр. Н.В. Бахмат]. Кам'янець-Подільський : Видавець Ковальчук О.В., 2023. Вип. ХІХ. С. 368-375.

**Структура і обсяг кваліфікаційної роботи.** Дослідження складається зі змісту, вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків.

## ВИСНОВКИ

Провівши теоретико-експериментальне дослідження з проблеми формування в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності, ми зробили такі висновки:

Аналіз наукових джерел із означеної проблеми засвідчив, що питання формування готовності учнів початкової школи до екологічної діяльності у сучасних умовах досить гостро постало перед людством у контексті збереження прийдешнім поколінням навколишнього середовища, особливо його невідновлювальних ресурсів. Велика кількість вчених і науковців працювали і працюють над вирішенням окресленої проблеми, наголошуючи на тому, що вирішення її можливе за умови формування принципово нового екологічного мислення, виховання екологічної культури особистості, що сформує у неї готовність до екологічної діяльності. Відповідно до цього, турботою про екологічне благополуччя природного середовища для сучасних і майбутніх поколінь, досягненням високого рівня екологічної культури мають бути максимально пронизані шкільні навчальні програми, навчальні посібники, оскільки, важливою ланкою в системі екологічного виховання й освіти є саме початкова школа.

Визначено сутність і зміст базових понять дослідження. Вивчаючи літературну базу з означеної проблеми, ми зустрілися з різними поняттями й екологічними термінами, які тлумачаться по-різному. Виховання в учнів початкової школи відповідального ставлення до природи є складним і довготривалим процесом, результатом якого повинно бути не лише оволодіння відповідними знаннями та вміннями, а й розвиток уміння і бажання активно захищати, поліпшувати й оберігати навколишнє природне середовище.

Визначено, що екологія – наука, яка вивчає взаємодії рослин, тварин, грибів, мікроорганізмів і вірусів між собою та довкіллям, загальні закони функціонування екосистем різного ієрархічного рівня, середовище мешкання

живих істот, включаючи людину. Під екологічним вихованням учнів початкової школи розуміємо формування високої екологічної культури у всіх видах людської діяльності, так чи інакше пов'язаних з пізнанням, освоєнням, перетворенням природи і навколишнього середовища.

Поняття «екологічна культура» визначаємо як сукупність певних дій, технологій освоєння людиною природи, стійку рівновагу в системі «людина – довкілля» і теоретичну галузь знань про місце людини в біосфері як діяльної істоти.

Екологічна діяльність – це будь-яка діяльність, спрямована на збереження чистоти екосистем та різноманітності біосвіту. Загалом, екологічна активність може бути будь-якою діяльністю, що поліпшує чистоту навколишнього середовища, таким чином запобігаючи екологічній кризі планети і здійснюючи позитивні зміни. Екологічна діяльність учнів початкової школи охопила всі види діяльності дитини, пов'язані з природними цінностями або способами людського існування, яке не приносить шкоду природі.

З'ясовано, що інструментом для залучення учнів початкової школи до пізнавальної діяльності є завдання-запитання, екологічного спрямування вправи, проєкти, ігри, вікторини, творчі завдання, загадки екологічного змісту. Важливими в екологічній освіті учнів початкової школи є також і позакласні заняття: екскурсії, турпоходи, КВК, свята на екологічну тематику, тощо.

Встановлено, що в екологічному вихованні та освіті застосовуються і методи виховання і методи екологічного виховання, найефективніша реалізація яких відбувається в умовах еколого-психологічного тренінгу, спрямованого на корекцію екологічної свідомості його учасників.

Визначено основні нормативні документи, в яких загальноосвітньому середньому закладу освіти від надається найважливіша роль в екологічній освіті та вихованні учнівської молоді, адже це - основна ланка, оскільки не всі її випускники зможуть одержати вищу освіту. Мета загальної середньої освіти й полягає у формуванні особистості з новим, ексцентричним типом мислення й свідомості, високим ступенем екологічної культури.



Завдання екологічної освіти – сформуванати систему знань, поглядів і переконань учнів початкової школи, які забезпечуватимуть громадську відповідальність за стан навколишнього середовища, як основу існування держави, готовність його поліпшувати шляхом прийняття необхідних екологічно правильних рішень на основі нового стилю мислення і життя у злагоді з природою. Ця провідна ідея має розвиватися саме в початковій освіті. Після проведення експериментального дослідження можна зробити висновки, що реалізація в навчальній роботі засад екологічного виховання учнів початкової школи робить уроки більш цікавими, змістовними. Участь учнів в екологічних заходах забезпечує більш високу пізнавальну активність і глибоку ґрунтовність набутих знань. Шляхом організації екологічної роботи програмовий матеріал з основ наук органічно пов'язується на уроках з місцевим життям, духовними набутками рідного краю.

Розроблено та експериментально перевірено педагогічні умови формування в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності. Однією з педагогічних умов ефективного формування екологічної свідомості молодших школярів є цілеспрямоване та системне планування навчальних занять і виховних заходів із використанням екологічно спрямованого матеріалу, зв'язок його з життям, що забезпечує підпорядкованість всієї екологічної роботи загальній меті, розуміння сутності цієї мети вчителями і учнями початкової школи, нетерпимість до стихійності у вихованні, визначення перспектив, проєктування розвитку екологічної культури особистості відповідно до запланованої мети і поставлених завдань.

Запропонована методика проведення екологічного виховання в початковій школі із використанням розроблених педагогічних умов цілеспрямованості, зв'язку з життям, наступності, єдності вимог школи, сім'ї і громадськості та застосування краєзнавчого матеріалу під час експериментальної перевірки була визначена ефективною формою роботи з формування в учнів початкової школи готовності до екологічної діяльності.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Актуальність проблеми екологічного виховання школярів. [Електронний ресурс]. URL: <http://vospitanie.at.ua/blog/2012-06-11-178>.
2. Алфімов Д. Організація виховного простору формування лідерських якостей школярів // Духовність особистості : методологія, теорія і практика : зб. наук. пр. / Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля, Н.- д. ін-т духов. розв. людини; редкол. : Шевченко Г.П. (голов. ред.) та ін. Луганськ : СНУ, 2013. Вип. 4 (57). С. 13 – 21.
3. Андрусенко І.В. Формування екологічної грамотності молодших школярів в інтегрованому курсі «Я досліджую світ» [Електронне видання] : методичні рекомендації. Київ : Педагогічна думка, 2020. 75 с.
4. Бауер М. Методологія екологічної освіти. Чернівці : Крайова освіта, 2020. 320 с.
5. Безпалько О. Організація соціально-педагогічної роботи з дітьми та молоддю у територіальній громаді. Теоретико-методичні основи : монографія. Київ, 2016. 408 с.
6. Бєленька Г., Науменко Т., Половіна О. Дошкільнятам про світ природи: старший дошкільний вік: навчально-методичний посібник. Київ, Генеза, 2013. 112 с.
7. Бондар О. І., Барановська В. Є., Єресько О. В. та ін. Екологічна освіта для сталого розвитку у запитаннях та відповідях : науково-методичний посібник для вчителів / за ред. О. І. Бондаря. Херсон : Грінь Д.С., 2015. 228 с.
8. Бортнікова Л. Екологічне виховання як один із напрямів виховання учнів початкових класів // International Scientific Journal “Internauka” <http://www.inter-nauka.com/> International Scientific Journal “Internauka”. URL: [http://osvita.ua/school/lessons\\_summary/upbring/37696/](http://osvita.ua/school/lessons_summary/upbring/37696/).
9. Вербицький В. Еколого-натуралістична освіта в Україні: історія, проблеми, перспективи. Київ: СПМ «Аверс», 2013. 304 с.

10. Вихрущ В.О. Теорія початкового навчання : навч. посіб. Тернопіль : Крок, 2014. 483 с.
11. Войтович А. Ю. Екологічне виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи (друга половина ХХ століття) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 ч ; Дрогоб. держ. пед. ун-т ім. І. Франка. Дрогобич, 2016. 272 с.
12. Гільберг, Т., Тарнавська С., Хитра З., Павич Н. Нова українська школа : методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у 3-4 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу : Навчально-методичний посібник. Київ : Генеза, 2020. 240 с.
13. Глухова Н. Емоційне спілкування дитини з природою як умова творчого осягнення світу // Дошкільне виховання. 2021. №10.
14. Грущинська І. В., Хитра З. М., Дробязко І. І. Я досліджую світ. Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) Частина 1. Київ : УОВЦ -Оріон., 2021. 160 с.
15. Грущинська І. В., Хитра З. М., Дробязко І. І. Я досліджую світ. Підручник для 4 класу ЗЗСО (у 2-х частинах) Частина 2. Київ : УОВЦ -Оріон., 2021. 160 с.
16. Давидова В. Нетрадиційні форми навчання (навчальний гурток у системі народної освіти Швеції) // Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. № 24, 2015. 165 с.
17. Дерев'янку В.О. Екологічне виховання учнів // Початкова школа. 2019. №10. С. 27–30.
18. Державний стандарт початкової освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 21.02.2018 № 87. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF>.
19. Екологічне виховання в початковій школі / Упоряд.: І. Васильченко, О. Кондратюк. Київ : Редакція загальнопедагогічних газет, 2015.
20. Екологічні ігри на природі // Хімія. Біологія. 2014, грудень. № 68.

21. Екологізація освітнього простору сучасної загальноосвітньої школи: монографія / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова, Г. Тарасюк, Ю. Солобай. Харків, 2016. 154 с.
22. Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс]. URL: [http://esu.com.ua/search\\_articles.php?id=18695/](http://esu.com.ua/search_articles.php?id=18695/).
23. Єпіхіна М.А. Особливості викладання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у новій українській школі в контексті педагогіки партнерства // Науковий вісник ужгородського університету. Вип. 1 (44).2019. С. 67-70.
24. Жук Н. Формирование мотивов природоохранной деятельности у младших школьников: дис. канд. псих. наук: 19.00.07. Бердянск, 2001. 254 с.
25. Жук Н. Формування мотивів природоохоронної діяльності у молодших школярів: автореферат дисертації канд.пед. наук: 19.00.07/ Національний педагогічний університет ім. Драгоманова. Київ, 2001. 19 с.
26. Закон України «Про освіту» №2145-VIII від 05.09.2017 зі змінами 2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua>.
27. Засєкіна Т. Аналіз підручників інтегрованого курсу «Я досліджую світ» // Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць. Вип. 24. 2020. С. 67-77.
28. Запорожченко Н., Ромазанова Л., Варишева Т. Екологія і НУШ : формування морально-екологічної особистості, форми екологічного виховання школярів, екологічні проекти тощо // Біологія. 2020. № 1. С. 52.
29. Заходи екологічного спрямування / уклад. Н.І. Павлюк. Харків : Основа, 2017. 80 с.
30. Іванова О. Дидактичні ігри як засіб екологічного виховання // Початкова школа. 2018. №12.
31. Ідеї формування екологічної культури молодших школярів у педагогічній спадщині В. Сухомлинського // Наукові записки ТДПУ ім. В. Гнатюка: Педагогіка. Тернопіль. 2012. Вип. 15.

32. Інтегрований курс «Я досліджую світ». Навчання на основі запитів.  
URL: <https://edera.gitbook.io/glossary/metodikivikladannya-u-1-klasi/worldю>.  
2018.
33. Ковальчук І., Ковальчук Т. Актуальні проблеми екологічної освіти та виховання // Педагогічна думка. 2015. №4.
34. Колесник М. Форми, засоби та методи екологічного виховання учнів // Екологічний вісник. 2006.
35. Колесник М., Грубінко В. Екологічне виховання учнів на засадах «глибинної екології» / Методичні рекомендації для студентів педагогічних навчальних закладів та вчителів. Тернопіль : Вид-во ТДПУ ім. В. Гнатюка, 2022.
36. Концепція екологічної освіти в Україні [Електронний ресурс]. URL: <http://www.osvita.irpin.com/viddil/v5/d33.htm>.
37. Концепція Нової української школи. [Електронний ресурс]. URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>.
38. Кравчук М. Екологічна освіта – важливий інструмент сталого розвитку // Сучасна школа України. 2018. № 6. С. 53-58.
39. Кушакова І. Виховання ціннісного ставлення до природи в учнів 3-4 класів у позакласній роботі: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.07 «Теорія і методика виховання». Донецьк, 2011. 188 с.
40. Левчук Н. Систематизація екологічних знань та умінь старшокласників на факультативних заняттях. Дисертація канд. пед. наук: 13.00.01;13.00.02/ Інститут педагогіки АНП України. Київ, 1996. 189 с.
41. Малинівська Л.І. Формування відповідального ставлення до природи в учнів 5 – 9 класів сільської школи у процесі позакласної виховної роботи : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : 13.00.07 ; Миколаївський нац. ун-т ім. В.О. Сухомлинського. Миколаїв, 2011. 20 с.
42. Мальчикова І. Особливості екологічного виховання дітей молодшого шкільного віку // Таврійський вісник освіти. 2013. № 3 (43). С. 133–140.

43. Мельниченко О.Б. Сутність і дидактичні можливості екологічного виховання // З досвіду роботи вчителя початкових класів [Електронний ресурс]. URL: [http://www.novohryhorivka1.edukit.kr.ua/vihovna\\_robota/vihoni\\_zahodi\\_godini\\_spilkuvannya](http://www.novohryhorivka1.edukit.kr.ua/vihovna_robota/vihoni_zahodi_godini_spilkuvannya).

44. Молодиченко В.В., Сердюк А.М., Молодиченко Н.А. Педагогічні умови формування екологічної компетентності учнів початкової школи // Інноваційна Педагогіка, 2020. Вип 20 (3). С. 11–16.

45. Назарук М. М. Соціальна екологія: взаємодія суспільства і природи : навч. посіб. ; Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. 346 с.

46. Нова українська школа : poradnik dla vchytelja / Під заг. ред. Бібік Н.М. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2017. 206 с.

47. Основні орієнтири виховання учнів 1–12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : програма / за ред. І.Д. Бега ; Академія педагогічних наук України. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. 80 с.

48. Підласий І. Продуктивний педагог. Настільна книга вчителя. Харків : Основа, 2009. 172 с.

49. Плахотип О. Як ми хочемо прогресу: екологічна освіта школярів // Світло. 2020. №3.

50. Природнича освітня галузь. Типові освітні програми [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.

51. Пруцакова О. Проблема формування культури екологічної поведінки школярів // Збірник наукових праць : Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. 2012. Вип.16, Кн. 1.

52. Пустовіт Г. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1–9 класів у позашкільних навчальних закладах. Київ – Луганськ : Альма – матер, 2004. 540 с.

53. Пустовіт Н. Компетентнісний підхід до формування культури екологічної поведінки школярів // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : збірник наукових праць. 2011. Вип. 15, Кн. 1.

54. Пустовіт Н.А., Колонькова О.О., Пруцакова О.Л. Школа екологічного вчінку : навчальний посібник. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2014. 116 с.

55. Радченко Т., Кудлай С. Екологічне навчання і виховання молодших школярів // Початкова школа. 2017. №3.

56. Савчин М. Природа як важливий чинник формування особистості молодшого школяра у педагогічній спадщині В. Сухомлинського [Електронний ресурс]. URL: <https://www.cuspu.edu.ua/ua/2014-rik/konferentsiia-24-25-veresnia-2015-roku/sektsiia-4/3856-pryroda-yak-vazhlyvyu-chynnyk-formuvannya-osobystosti-molodshoho-shkolyara-u-pedahohichniy-spadshchyni-v-sukhomlynskoho>.

57. Санковська І. Завдання на формування екологічної компетентності // Початкова освіта. 2019. № 17. С. 8-65.

58. Січко І. Використання педагогічних ідей В.О. Сухомлинського для розвитку екологічної культури молодших школярів // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи. Вип. 41. 2012.

59. Степова О.В., Рома В.В. Особливості інтегрування екологічної освіти в навчальний процес закладів вищої освіти // Екологічні науки. № 1 (24), т. 1. 2019. С. 138-143.

60. Сухенко Т.П. Форми і методи екологічного виховання молодших школярів. Харків : Основа , 2016 .126 с.

61. Сухомлинський В. Вибрані твори. Т. 3. Київ : Радянська школа, 1977. 649 с.

62. Теорія і практика екологічної освіти : навч. посіб. / уклад.: М. М. Дяченко-Богун, В. В. Онішко, В. І. Іщенко. Полтава, 2019. 85 с.

63. Формування екологічної культури як психолого-педагогічна проблема [Електронний ресурс]. URL: <http://www.novapedahohika.com/noloms-171-5.html>.

64. Формування культури екологічної поведінки учнів основної школи : [методичний посібник] / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова, Ю. Солобай, Г. Тарасюк, Є. Копилець. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 156 с.

65. Хафизова Л. Як знайомити дітей із правилами поведінки у природі // Початкова школа. 2018. №8.

66. Шевчук К. Формування у молодших школярів ціннісного ставлення до рідного краю : дис. канд. пед. наук : 13.00.07 / К.Д. Шевчук ; Ін-т пробл. виховання АПН України. Київ, 2009. 326 с.

67. Школа екологічного вчинку : [методичні рекомендації] / Н. Пустовіт, О. Колонькова, О. Пруцакова. Кіровоград : Імекс ЛТД, 2014. 36 с.

68. The Keep Sweden Tidy Foundation School and pre-school. (2009) – в режимі інтернет-доступу.

69. Liga Ochrony Przyrody. Retrieved from: <http://www.lop.org.pl/>

70. Polski Klub Ekologiczny. Retrieved from: <http://www.pke-om.most.org.pl/>